

Αχιλλεὺς Γ. Χαλδαιάκης

Παράδοση καὶ νεωτερισμὸς στὸ πρόσωπο Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη

Ο Πέτρος Μπερεκέτης

Ἡ προσωπικότητα καὶ κυρίως ἡ μουσικὴ δραστηριότητα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἀποτελοῦν, εύτυχῶς, γνωστὰ δεδομένα γιὰ τὴν ἐπιστήμη τῆς βυζαντινῆς μουσικολογίας. Ὡς σήμερα, ἵκανοποιητικὴ εἶναι ἡ διερεύνηση τῶν ζητημάτων ποὺ ἀφοροῦν στὸν βίο του¹, περισσότερο ὅμως στὸ ἔργο του², ἐνα ἔργο ἐκτενὲς ποὺ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ὅλο καὶ συχνότερα ὅχι μόνον δημοσιεύεται³, ἀλλὰ καὶ ψάλλεται⁴. Αὐτὸ ποὺ ἀπομένει εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη

^{1.} ΣΤΑΘΗ, Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων, σσ. 224-228. ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α', σσ. [1]-[2] καὶ Πέτρος Μπερεκέτης Β', σσ. 17-20. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σ. 293 [ὅπου περὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτη, Δημητρίου τοῦ Μυτιληναίου]. ΣΤΑΘΗ, Τὰ χειρόγραφα Β', σσ. 665-668 [ὅπου περιγραφὴ τοῦ φερόμενου ὡς αὐτόγραφου τοῦ Μπερεκέτη κώδικα Γρηγορίου 48]. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 36-37, 88-89 (ύποσημ. 130-142) [= ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση, σσ. 50-52, 132-135 (ύποσημ. 130-142)], 143-144 [ὅπου περιγραφὴ τοῦ αὐτόγραφου τοῦ Μπερεκέτη κώδικα Σινᾶ 1449]. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 193-195. Πρβλ. καὶ ΣΤΑΘΗ, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, σσ. 121-122.

^{2.} ΣΤΑΘΗ, Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων, σσ. 233-241. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σσ. 351-359. GERZMANUS, Catalogus I, pp. 658-665. GERZMANUS, Catalogus II, pp. 522-528. Άκομη: ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α', σ. [3] καὶ Πέτρος Μπερεκέτης Β', σσ. 20-21. Πρβλ. καὶ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 290-293, 328-332, 451-452, 573-577, 788-817. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ, Τὰ Χερονβικά, σσ. 396-408.

^{3.} Γιὰ τὰ ἀπαντά του βλ. Άπαντα Μπερεκέτου Α' καὶ Β'. Γενικὴ ἀναφορὰ στὶς ὑπάρχουσες ὑπόλοιπες δημοσιεύσεις μελοποιημάτων του βλ. εἰς: ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σσ. 359-360. Ἐπιπλέον: γιὰ τὶς δημοσιεύσεις τῶν καλοφωνικῶν εἰδημῶν του βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σ. 89 (ύποσημ. 141) [= ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση, σ. 135 (ύποσημ. 141)]: γιὰ τὶς δημοσιεύσεις τοῦ λαοφιλούς μαθήματός του Θεοτόκε παρθένε βλ. Οκτάηχα μέλη καὶ συστήματα 3-4, σσ. 21-23· γιὰ τὸν δημοσιευμένους πολυελέους του βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 292, 331, 798 (ύποσημ. 287), 816-817 (ύποσημ. 364 καὶ 366): γιὰ ἐνα δημοσιευμένο χερονβικό του βλ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ, Τὰ Χερονβικά, σσ. 402-403. Άκομη: ἡ ἐκ τοῦ Είρμολογίου ἀκολουθία του Χριστὸς ἐν πόλει δημοσιεύεται εἰς ΣΤΑΘΗ, Φάκελος, σσ. 55-60 (πανομοιοτύπως ἐκ χειρογράφου τοῦ Γρηγορίου πρωτοψάλτου) καὶ εἰς ΣΤΑΘΗ, Τριθέκτη, σσ. 65-71. Πρβλ. καὶ Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς Α', σσ. 26-43, 87-89, 110-116, 125-138, 141-157, 174-180, 191-194, 197-202 [ὅπου δημοσιεύονται ὅσα μουσικὰ κείμενά του ψάλλονται στὶς παρακάτω ἐπισημαίνομενες Ανθολογίες]: μουσικὰ κείμενα μελοποιημάτων του δημοσιεύονται, ὅμοιως, στὰ βιβλίδια ποὺ ἐπισυνάπτονται στοὺς παρακάτω μνημονεύμενους ψηφιακοὺς δίσκους Οκτάηχα μέλη καὶ συστήματα 3-8.

^{4.} Ἐρμηνείες μελοποιημάτων του βλ. πρωτίστως στὸν ἀφιερωτικὸ διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ιδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: Πέτρος Μπερεκέτης. Ἐπιπλέον: καλοφωνικοὶ είδημοι του ἐρμηνεύονται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: Ανθολογία Α', μέλη 6,7 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 31-33]. Ανθολογία Δ', μέλη 1-4 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 71-74]. Ανθολογία Ε', μέλη 3, 6, 8

μου, μιὰ κριτικὴ ἀποτίμηση τῆς συνθετικῆς παραγωγῆς τοῦ Μπερεκέτη. Τὸ ἔργο του (ὅπως κατὰ καιροὺς ἔχει εὕστοχα ἐπισημανθεῖ⁵) διακρίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν

[πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 83-84, 86-87, 88]. Σύμμεικτα 1, μέλος 4 [πρβλ. καὶ σσ. 10-11, 16-17, 40-44 τοῦ ἐπισυναπτόμενου βιβλιδίου]: χερουβικά του ἐρμηνεύονται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: Ὁκτάχα μέλη καὶ συστήματα 7-8 [βλ. καὶ πλῆρες τὸ ἐπισυναπτόμενο βιβλίδιο, ὃπου σχολιασμὸς τοῦ μέλους καὶ δημοσίευση τῶν μουσικῶν κειμένων]: τὸ γνωστὸ ὄκταχο μάθημά του Θεοτόκε Παρθένε ἐρμηνεύεται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: Ἀνθολογία Α', μέλη 4,5 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 30-31]. Ἀνθολογία Γ', μέλος 3 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 53-54]. Σύμμεικτα 1, μέλος 3 [πρβλ. καὶ σσ. 10, 16-17, 38-40 τοῦ ἐπισυναπτόμενου βιβλιδίου]. Ὁκτάχα μέλη καὶ συστήματα 3-4 [βλ. καὶ πλῆρες τὸ ἐπισυναπτόμενο βιβλίδιο, ὃπου σχολιασμὸς τοῦ μέλους καὶ δημοσίευση τῶν μουσικῶν κειμένων στὶς σσ. 23-24 καὶ περὶ τῶν ὑφισταμένων λοιπῶν ἐρμηνειῶν τοῦ ἴδιου μέλους]: τὸ λιγότερο γνωστὸ μάθημά του Ψάλλοντές σου τὸν τόκον ἐρμηνεύεται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: Ἀνθολογία Β', μέλος 8 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 43-44]. Ἀνθολογία Γ', μέλος 5 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 56-57]. Ὁκτάχα μέλη καὶ συστήματα 5-6 [βλ. καὶ πλῆρες τὸ ἐπισυναπτόμενο βιβλίδιο, ὃπου σχολιασμὸς τοῦ μέλους καὶ δημοσίευση τῶν μουσικῶν κειμένων]: ἡ ἐκ τοῦ Εἰδομολογίου ἀκολουθία του Χριστὸς ἐν πόλει ἐρμηνεύεται στὴ φωνοταῖνίᾳ: Δεῦτε χριστοφόροι λαοί, πρώτη κασέτα, πλευρὰ Α', μέλος 5. Ἀκόμη: γιὰ τὶς ὑπάρχουσες ἐρμηνεῖες πολυελέων του βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 292, 331-332, 798 (ύποσημ. 288), 816-817 (ύποσημ. 365): νὰ προστεθοῦν τώρα καὶ ὁ στίχος: Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσοντιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ καὶ τὸ καταληκτικὸ ἀλληλουϊάριο ἐκ τοῦ πολυελέου του Λόγον ἀγαθόν, ποὺ ἐρμηνεύονται στὸν ψηφιακὸ δίσκο Υμνοὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, μέλος 3.

5. Συμπυκνωμένη καὶ πολὺ περιεκτικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη πρόσφατη ἀποτίμηση τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὸν Μανόλη Χατζηγιακούμη, Ὁκτάχα μέλη καὶ συστήματα 7-8, σσ. 13-15: "Ο Πέτρος Μπερεκέτης (ἀκμὴ περ. 1680-1710/1715) κατέχει σήμερα κορυφαία θέση στὴν ἱστορία τῆς νεώτερης ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται γιὰ τὸν μεγαλύτερο (μαζὶ μὲ τὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο + 1777) ἐκκλησιαστικὸ συνθέτη μετὰ τὴν Ἀλωση. Η σημασία του δὲν περιορίζεται μόνο στὸν μεγάλο ὅγκο τῆς συνθετικῆς του παραγωγῆς (ἀποκλειστικὰ μέλη τῆς Παπαδικῆς), ἀλλά, κυρίως, στὸν ριζοσπαστισμὸ καὶ στὴν πρωτοτυπία του καὶ, ἐπιπλέον, στὸν βαθύτατα "λαϊκὸ" χαρακτῆρα τοῦ ἔργου του. Εἶναι ἀξιοθάумαστο πᾶς ὁ ἐκκλησιαστικὸς αὐτὸς συνθέτης μπόρεσε νὰ ὑπηρετήσει μὲ τόσο δύναμη, φαντασία καὶ ἔμπνευση τὴν νεωτερικότητα σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἀπομονωμένος στὸ κλειστὸ περιβάλλον τῆς ὁθωμανικῆς Κωνσταντινούπολης τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ., μέσα στὰ στενὰ ὄρια μιᾶς τουρκόφωνης ἐλληνικῆς συνοικίας (ὅπως τὰ Υψωμαθεὶα τῶν Καραμανλήδων τῆς Καππαδοκίας) καὶ, ἐπιπλέον, ἔξω ἀπὸ τὸν ἐπίσημο χῶρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς ἀναδυόμενης (τότε) ἀστικῆς Φαναριωτικῆς τάξης (ἴσως διωτική, στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ λόγου). Η παρατήρηση ἀφορᾶ τόσο στὴν οὐσία, ὅσο, ἐπίσης, στὴν τεχνικὴ καὶ στὴ φόρμα τοῦ ἔργου του. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐπινόσησε, καὶ ἐπέβαλε, μία νέα, ἡδύφωνη ἀσματικὴ παράδοση, ἡ ὁποία κυριάρχησε σ' ὀλόκληρο τὸν Ὁρθόδοξο ἐλληνικὸ χῶρο ἐπὶ ἔναν καὶ πλέον αἰῶνα. Η συμβολή του στὴν ἀνανέωση πολλῶν ἐπιμέρους μουσικῶν εἰδῶν ὑπῆρξε ἔξισου ριζοσπαστικὴ καὶ θεμελιώδης.

1. Καλλιέργησε μὲ ἐξαιρετικὰ ἔντεχνο καὶ κλασικὸ τρόπο τὸ νέο εἶδος τῶν Καλοφωνικῶν Είρμων (τόσο ποὺ ἔχει δνομασθεῖ "πατήρ τῶν Καλοφωνικῶν Είρμων"), καὶ τὸ ὅποιο εἶδος ἐπέβαλε ἔκτοτε.
2. Διαμόρφωσε τὸν ὄριστικὸ νέο τύπο τῶν Πολυελέων (μὲ τὰ γνωστὰ καλοφωνικὰ Τριαδικὰ καὶ Θεοτοκία στὸ τέλος), τὸν καθιερωμένο ἐπίσης ἔκτοτε Θεομητορικὸ Λόγον ἀγαθὸν (ὅπου συμπλέκονται οἱ Ψαλμικοὶ στίχοι μὲ αὐτοσχέδιους ἐγκωμιαστικοὺς Χαιρετισμοὺς στὴν Παναγία) καὶ εἰσήγαγε τὸν σύντομο "συνοπτικὸ" τύπο, ὁ ὅποιος ἐπικράτησε ὄριστικὰ στὴν ἐπόμενη μεγάλη περίοδο ἀκμῆς (1770-1820) καὶ ὁ ὅποιος παραμένει ὁ μόνος ἐνεργὸς ἔως σήμερα.

"λαϊκότητα", για τὸν "ριζοσπαστισμὸν" καὶ γιὰ τὴν πρωτοτυπία του, καθὼς γεφυρώνει μὲ ἐπιτυχία τὴν κλασικότητα μὲ τὴν νεωτερικότητα⁶. Προσωπικά, πιστεύω ὅτι σ' αὐτὴν τὴν ἀναμενόμενη γιὰ τὴν ἐποχὴ δράσης (τέλη ιζ' μὲ ἀρχὲς ιη' αἰῶνα) τοῦ μελοποιοῦ ἵσορροπία μεταξὺ τῆς διαμορφωμένης παλαιᾶς καὶ τῆς διαφαινόμενης νέας μουσικῆς παράδοσης ὑποκρύπτεται ἐπιπλέον μιὰ (ἡθελημένη στὴ μελοποιία τοῦ Μπερεκέτη) "μουσικὴ ἀμφισημία", οἱ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες τῆς ὁποίας εἶναι χρήσιμο νὰ ἐρευνηθοῦν ἐνδελεχέστερα.

Ἡ παράδοση καὶ ὁ νεωτερισμός

Ἡ "παράδοση" καὶ ὁ "νεωτερισμὸς" συνυπάρχουν σ' ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς μελοποιητικῆς δραστηριότητας Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη· γιὰ νὰ τὸ διατυπώσω ἀλλιῶς, ὁ ἴδιος ὁ Μπερεκέτης μοιάζει νὰ "μεταχειρίζεται" ἐσκεμμένα αὐτὲς τὶς δύο φαινομενικὰ ἀντιφατικὲς ἔννοιες, προκειμένου νὰ ὑποδείξει πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσουν σὲ ἀρμονικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Ἐπιθυμώντας, διὰ τοῦ παρόντος μελετήματος, νὰ ὑποστηρίξω αὐτὴν τὴν ἄποψη, θὰ ἐστιάσω τὴν προσοχή μου σὲ δύο συνθέσεις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη· στοὺς (ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ) πολυελέους Δοῦλοι, Κύριον, τοὺς μελοποιημένους σὲ ἥχο πλάγιο τοῦ

3. Ὄλοκλήρωσε, καὶ ἐπέβαλε ἐπίσης, τὸν νέο τύπο τῶν συντόμων Δοξολογιῶν, ὁ ὅποιος ἔκανε δειλὰ τὴν ἐμφάνισή του στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰ. (μὲ τὸν Μελχισεδὲκ ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ) καὶ καλλιεργήθηκε περισσότερο, ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Μπαλάσιο ἱερέα.
4. Ἀνανέωσε ριζικὰ τὸ ἔντεχνο εἶδος τῶν Καλοφωνικῶν Θεοτοκίων καὶ Μαθημάτων. Εἰδικότερα, στὸν τομέα τῶν ὀκτάχων μελῶν ἔχει συνθέσει δύο πραγματικὰ ἀριστονργήματα: τὸ γνωστὸ Θεοτόκε Παρθένε, τὸ ὅποιο διατηρεῖται ἀκόμη ὀλοζώντανο στὴ λειτουργικὴ πράξη [...] καὶ τὸ ἄγνωστο Ψάλλοντές σον τὸν τόκον, ριζοσπαστικὸ καὶ πρωτότυπο, τὸ μοναδικὸ ὀκτάχο τῆς μορφῆς αὐτῆς στὴν ίστορία τῆς Ἑκκλησιαστικῆς μουσικῆς (χωρίζεται σὲ δύο μέρη, Μέρος Α' = ἥχ. α'-ἥχ. δ' μὲ κράτημα καὶ Μέρος Β' = ἥχ. πλ. α'-ἥχ. πλ. δ' ἐπίσης μὲ κράτημα, διαρκεῖ 2 ὥρες καὶ 18 λεπτά, καὶ κινεῖται στὸ σύστημα τοῦ δις διαπασῶν, τὸ ὅποιο καὶ ὑπερβαίνει [...]).
5. Ἐχει συνθέσει, κατὰ τρόπον εὐφάνταστο καὶ μοναδικό, ἔνα Χερούβικὸ καὶ ἔνα Κοινωνικὸ τῶν Κυριακῶν, τὰ ὅποια ψάλλονται, κατὰ τὶς μαρτυρίες τῶν χειρογράφων καὶ τὴν τεκμηρίωση τῶν μεταγραφῶν (Χονρμονζίον καὶ Γρηγορίον), "καὶ εἰς τοὺς ὀκτὼ ἥχους". Πρόκειται γιὰ ἐγχείρημα ἀπαράμιλλης δεξιοτεχνίας καὶ βαθειάς γνώσης τῆς μουσικῆς αὐτῆς.

Καὶ μόνο ἡ παράθεση τῶν στοιχείων αὐτῶν δείχνει τὸ εὑρός καὶ τὸν ριζοσπαστισμὸ τῆς μουσικῆς ἰδιοφυίας τοῦ Μπερεκέτη, ὁ ὅποιος ἀναδεικνύεται ἔτσι σὲ ἔναν ἀπὸ τοὺς κυριότερους φορεῖς τῆς αὐτόχθονης νεοελληνικῆς νεωτερικότητας⁷.

6. Βλ. καὶ ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Β', σ. 17, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη "ἔχει ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά· διατηρεῖ τὴν κλασικότητα τῶν βυζαντινῶν αἰώνων καὶ περιέχει τὶς καταβολὲς τῆς ἐξελίξεως, μὲ κάποια διαφοροποίηση, τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπ' τοὺς νέους διδασκάλους τοῦ 18ου αἰῶνα". Προβλ. ὁμοίως· ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Β', σ. 19: "...ὅ Πέτρος Μπερεκέτης, ὡς ὁ νεότερος τῆς τετρανδρίας τῶν μεγαλοφυῶν μελουργῶν καὶ διδασκάλων τῆς μουσικῆς τοῦ β' μισοῦ τοῦ 17ου αἰῶνος, στὸν ὅποιο ἀνήκει ἡ πρώτη τοῦ νεότητα, κλείνει τὴ μεγάλη αὐτὴ ἀναγεννησιακὴ περίοδο στὴν ψαλτικὴ τέχνη καὶ γεφυρώνει τὴ μετάβαση σὲ μιὰν ἄλλη, ἐξίσου σημαντική, περίοδο τῆς μελοποιίας, ποὺ κυρίως φανερώνεται σὲ ὅλη τὴν αἴγλη τῆς μετὰ τὸ 1756, ἔτος κατὰ τὸ ὅποιο ὁ Ιωάννης Πρωτοψάλτης ὁ Τραπεζούντιος, μὲ πατριαρχικὴ προτροπή, γράφει σὲ ἀναλυτικότερη σημειογραφία". Άπαντα Μπερεκέτου Α', σ. 13: "Παραλλήλως ἀποτελεῖ [sc. ὁ Μπερεκέτης] τὸν συνδετικὸν κρίκον μὲ μίαν νέαν μουσικὴν ἐποχήν, τῆς ὁποίας καθίσταται δημιουργός".

τετάρτου καὶ σὲ ἥχο πρῶτο. Αμφοτέρους τοὺς πολυελέους (οἱ ὅποιοι, βεβαίως, εἶναι ἀπὸ παλιὰ γνωστοὶ στὴν ἔρευνα⁷) εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω καὶ νὰ παρουσιάσω ἀναλυτικότερα στὴ διδακτορική μου διατριβὴ γιὰ τὸν πολυέλεο στὴ βυζαντινὴ καὶ στὴ μεταβυζαντινὴ μελοποιία⁸. Έδῶ θὰ προχωρήσω σὲ λεπτομερέστερες μελικὲς καὶ μορφολογικὲς παρατηρήσεις, προκειμένου νὰ κατανοηθεῖ τὸ ἔξῆς· μὲ τὴν ταυτόχρονη σχεδὸν μελοποίηση δύο ὄμοιειδῶν συνθέσεων, τῆς μιᾶς (σὲ ἥχο πλάγιο τοῦ τετάρτου) κατὰ τὴν τεχνοτροπία τῶν προγενέστερων ὄμοιειδῶν συνθέσεων καὶ τῆς ἄλλης (σὲ ἥχο πρῶτο) κατὰ μιὰν καινοφανῆ (πλέον συνοπτική) μελικὴ τεχνική, ὁ Μπερεκέτης ὅχι μόνον συνδέει, οὐσιαστικά, δύο τάσεις μελοποιίας, ἀλλὰ καὶ γεφυρώνει, συμβολικὰ καὶ πραγματικά, δύο ἐποχές· μὲ ἄλλα λόγια, ἐνῶ συντηρεῖ τὴν παράδοση προτείνει παράλληλα καὶ τὸ νεωτερισμό⁹.

Oἱ δύο πολυέλεοι· Δοῦλοι, Κύριον

Απὸ τὰ πορίσματα τῆς ὡς τώρα ἔρευνας, γύρω ἀπὸ τοὺς μνημονευθέντες δύο πολυελέους τοῦ Μπερεκέτη, χρήσιμα γιὰ τὴν παροῦσα ἀνακοίνωση εἶναι δύο κυρίως στοιχεῖα· ἡ διάδοση τῶν μελοποιημάτων καὶ τὸ ὄμόχρονο τῆς σύνθεσης αὐτῶν. Ἐξηγοῦμαι σύντομα:

⁷. Βλ. γιὰ παράδειγμα τὸν συνοπτικὸ σχολιασμὸ τους ἀπὸ τὸν ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α', σ. [3]: "Ο πολυέλεος αὐτὸς σὲ ἥχο α', χαρακτηρίζεται στὰ χειρόγραφα "σύντομος, "τερπνός", "ἐκκλησιαστικός". Αποτελεῖ τὴν ἀρχὴν γιὰ σύνθεση συντόμων πολυελέων σὲ σχέση μὲ τοὺς παλαιοτέρους, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐκτενεῖς μελαδίες. Η ἀπλότητα τοῦ ὑφους ὑπογραμμίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χρωματικῶν διαστημάτων. Στὶς γραμμὲς αὐτὸν τοῦ πολυελέουν εὔκολα ἀναγνωρίζουμε τὴ βάση τῶν πολυελέων σὲ α' ἥχο τοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου καὶ ἀργότερα τοῦ Πέτρου Πελοποννήσιον" [...] "Ο μέγας αὐτὸς πολυέλεος σὲ πλ. δ' ἥχο, στὸν κώδικα Ξηροποτάμου 323 χαρακτηρίζεται "πολὺ ἐντεχνος, ὡραῖος τε καὶ πανευφρόσυνος". Σ' αὐτὸν τὸν πολυέλεο ὁ Μπερεκέτης μιμεῖται τὴν τεχνικὴ τῶν παλαιῶν διδασκάλων. Όλοι οἱ στίχοι ἔχουν μελισματική, ἐπιτηδευμένη μορφὴ, καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς διανθίζονται μὲ κρατήματα (τεριρεμ), ποὺ ἡ σειρά τους συμπληρώνει τοὺς ὀκτὼ ἥχους". Προβλ. ὄμοιώς καὶ ΧΑΛΔΑΙΑΚΟΥΜΗ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 176-177: "...ό Πέτρος Μπερεκέτης (ἀκμὴ 1680-1710), ἔχει συνθέσει πολλοὺς καὶ ἔξαιρετικὰ ἐντεχνούς Πολυελέους: Δοῦλοι, Κύριον ἥχ. α' μὲ Τριαδικὸ καὶ (15σύλλαβο) Θεοτοκίο καὶ τὶς ἐνδείξεις στὰ χειρόγραφα "συνοπτικὸς καὶ ἡδύτατος", "σύντομος καὶ τερπνός" (ἡ τυπικὴ μορφὴ Πολυελέου ποὺ θὰ ἐπικρατήσει ὄριστικὰ στὴν ἐπόμενη μεγάλη περίοδο ἀκμῆς). Δοῦλοι, Κύριον ἥχ. πλ. δ', ἐκτενέστατος αὐτός, μὲ κρατήματα στοὺς στίχους, Τριαδικὸ καὶ (15σύλλαβο) Θεοτοκίο καὶ τὶς ἐνδείξεις στὰ χειρόγραφα "ἥδυς", "ἐντεχνος καὶ ἡδύτατος", ὡραῖος τε καὶ ἀνευφρόσυνος", ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα μέλη τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἥχ. πλ. β' νενανώ (β' Στάση), χωρὶς Τριαδικὸ καὶ Θεοτοκίο καὶ μὲ τὴν ἐνδείξη σὲ ὄρισμένα χειρόγραφα ὅτι "ἐκαλλωπίσθη παρὰ Πέτρου Μπερεκέτη". Λόγον ἀγαθὸν ἥχ. δ' Ἀγια μὲ τὴ γνωστὴ ἐκτοτε μορφὴ, τοὺς στίχους δηλαδὴ τοῦ (44ον) Ψαλμοῦ ἐνωμένους μὲ ἐγκωμιαστικοὺς Χαιρετισμοὺς πρὸς τὴν Παναγία, ἐπίσημε Τριαδικὸ καὶ Θεοτοκίο στὸ τέλος, μέλος πολὺ ἐνδιαφέρον ἀπὸ κάθε ἀποψη [...]. Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς συνθέσεις ὁ Πέτρος Μπερεκέτης παρουσιάζεται (καὶ ἐδῶ) ριζοσπαστικὸς καὶ πρωτότυπος. Στὴν οὐσίᾳ ἐδημιούργησε νέα ἀσματικὴ παράδοση, τὴν ὅποια ἀκολούθησαν ὅλοι οἱ ἐπόμενοι τὸν 18ο καὶ τὸν 19ο αἰ.".

⁸. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 788-817 (καὶ σσ. 573-577).

⁹. Πρωτογενῆ (καὶ συνοπτική) διατύπωση αὐτῆς τῆς ἀποψής μου βλ. εἰς ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 788-789, ὑποσημ. 242. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ἑλληνικὴ ψαλτικὴ τέχνη, σσ. 69-70 καὶ 108 [= σσ. 21-22 καὶ 61], ὑποσημ. 106.

α'. Διάδοση

Ο μελοποιημένος σε ήχο πρώτο πολυέλεος είναι ένα άπό τὰ πλέον διαδεδομένα όμοιειδή ποιήματα τῆς συγκεκριμένης χρονικής περιόδου· άπό τὰ τέλη τοῦ Ιζ' έως τὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ ιθ' αἰῶνος ἀνθολογεῖται σὲ πολυπληθεῖς μουσικοὺς κώδικες, ἐνῶ παράλληλα καταχωρίζεται σὲ ἀρκετὰ (περιέχοντα τὰ Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη) χειρόγραφα, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη μεταγενέστερα σὲ όρισμένους κώδικες τῆς νέας μεθόδου¹⁰. Άντιθετα, ὁ μελοποιημένος σε ήχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυέλεος δὲν διαδόθηκε εὐρύτερα· ή πρὸς τὸ παρόν ἐντοπισθεῖσα χειρόγραφη παράδοσή του (στὴν ὅποια συνυπολογίζονται καὶ οἱ περιέχοντες τὰ Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη κώδικες) δὲν ἐγγίζει οὕτε τὸ 1/5 (ποσοστὸ 20%) τῆς ἀντίστοιχης τοῦ πολυελέου τοῦ πρώτου ηχου¹¹. Διαμορφώνεται, ἔτσι, μιὰ ἔξαιρετικὰ σαφῆς εἰκόνα· ὡς ἔνας πολυέλεος γνωρίζει καθολικὴ ἀποδοχὴ καὶ εὐρύτατη διάδοση, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀπορρίπτεται, οὐσιαστικά, καὶ ἐπιλέγεται ἐντελῶς σποραδικά. Σ' αὐτὸς τὸ φαινόμενο είναι προφανὲς ὅτι ύποκρύπτεται ἔνα διαχρονικὸ μήνυμα τῶν κατὰ καιροὺς φιλομούσων ποὺ πρέπει νὰ ἀποκαδικοποιηθεῖ καὶ νὰ ἐκτιμηθεῖ ἀρμοδίως.

β'. Χρόνος σύνθεσης

Πάντως (καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπισημανθεῖσα ἀναντίστοιχία στὴ διάδοση τῶν δύο πολυελέων), στὴν πρὸς τὸ παρόν γνωστὴ χειρόγραφη παράδοση αὐτῶν λανθάνει, παράλληλα, ἔνα ἀπόλυτα ἐνδιαφέρον στοιχεῖο· ἀμφότερες οἱ συνθέσεις ἔχουν, κατὰ τὰ φαινόμενα, μελοποιηθεῖ κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο, συγκεκριμένα δὲ κατὰ τὴν τελευταία πενταετία τοῦ Ιζ' αἰῶνος. Νὰ σημειωθεῖ, βεβαίως, ὅτι δὲν παραδίδονται ἀκριβῇ χρονολογικὰ στοιχεῖα (γι' αὐτὸς καὶ κατ' ἀνάγκη προτείνεται ἔνας γενικὸς ἐγχρονισμὸς στὸ εὐρύτερο πλαίσιο μιᾶς πενταετίας); κατὰ τὴ γνώμη μου, πάντως, τὸ (σχετικὸ ἔστω) ὄμόχρονο τῆς σύνθεσης τῶν δύο πολυελέων ἀποτελεῖ εὐλογὴ εἰκασία ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὰ (κοινὰ καὶ γιὰ τὶς δύο συνθέσεις) δεδομένα τῆς ὡς τώρα ἔρευνας. Εἰδικότερα, ἀν καὶ ἡ πρώτη χρονολογημένη καταγραφὴ αὐτῶν είναι τοῦ ἔτους 1708 (παραδίδεται ἀπὸ τὸν Παῦλο ίερέα, μαθητὴ τοῦ Μπερεκέτη, στὸν αὐτόγραφὸ του κώδικα Ξηροποτάμου 323) καὶ οἱ δύο πολυέλεοι ἀπαντοῦν ἐπίσης σὲ ἀκόμη πρωιμότερα χειρόγραφα, ἐγχρονιζόμενα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ιη' μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ Ιζ' αἰῶνος¹².

Οἱ παραπάνω δύο παρατηρήσεις (δευτερεύοντως ἡ διάδοση καὶ πρωτεύοντως ὁ χρόνος σύνθεσης τῶν δύο ποιημάτων) είναι, νομίζω, καθοριστικὲς γιὰ τὴν κατανόηση τῆς κατὰ τὴ μελοποίηση αὐτῶν τῶν δύο πολυελέων πραγματικῆς βούλησης τοῦ μελουργοῦ. Δὲν ύπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ἐντελῶς διαφορετικὲς μεταξύ τους συνθέσεις, στὶς ὅποιες ὅμως κρύβονται ἐπιμελῶς ἀναπάντεχες ὄμοιότητες. Καὶ ἴδού πῶς:

¹⁰. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 809-814.

¹¹. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 795-797.

¹². ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 796 καὶ 811-813, ἀντίστοιχα.

1. Ο μελοποιημένος σε ḥχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυέλεος

Δομεῖται κατὰ **πέντε** **ένότητες**, ἐκ τῶν ὅποιων τὸ σύνολο τῶν στίχων τοῦ πολυέλεου περιλαμβάνεται στὶς τρεῖς πρῶτες. Μεταξὺ ὅλων τῶν στίχων (ἀνεξαρτήτως ένότητας) ύπάρχουν **δύο κοινὰ μελοποιητικὰ στοιχεῖα**: τὸ πρῶτο εἶναι τὸ μέλος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούνια (τὸ ὅποιο παραμένει κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἡ μελικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ψαλμικοῦ στίχου (ἡ ὅποια εἶναι σταθερὰ πανομοιότυπη ἀνὰ ζεύγη στίχων). Αὐτὸ ποὺ διακρίνει τὶς μνημονευθεῖσες ένότητες εἶναι κάποια (ξεχωριστὴ γιὰ καθεμιὰ) μορφολογικὴ ἴδιοτυπία: ἔτσι, μόνον στὴν **πρώτη ένότητα** (ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων) ἀπαντᾶ τὸ τυπικὸ μορφολογικὸ σχῆμα: **ψαλμικὸς στίχος + ἐφύμνιο**. Στὴ δεύτερη καὶ στὴν τρίτη ένότητα μεταξὺ τοῦ ψαλμικοῦ στίχου καὶ τοῦ ἐφυμνίου παρεμβάλλονται, ἀντίστοιχα, νενανισμὸι-κράτηματα καὶ ἐξωψαλμικὰ κείμενα¹³. Τόσο τὰ κράτηματα ὅσο καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα (ξένα πρὸς τὸ παραδεδομένο κείμενο τοῦ πολυέλεου) ποιητικὰ κείμενα εἶναι, ὡς πρὸς τὸ μέλος, ὅμοια ἀνὰ ζεύγη (σὲ μία, μάλιστα, περίπτωση ἀνὰ τέσσερα ζεύγη) στίχων. Εἰδικότερα:

- στὴ **δεύτερη ένότητα** (ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ δώδεκα ζεύγη στίχων) ἀπαντᾶ τὸ ἔζῆς μορφολογικὸ σχῆμα: **ψαλμικὸς στίχος + παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε + νενανισμὸς-κράτημα + ἐφύμνιο**. Βάσει τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιο μελοποιεῖται τόσο ἡ παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε ὅσο (καὶ κυρίως) τὸ κράτημα, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς παρούσας ένότητας διακρίνονται καὶ περαιτέρω μέρη. Αρκεῖ ἀπλῶς νὰ ἐπισημανθοῦν ἐδῶ δύο παρατηρήσεις: πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τὸ μέλος τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς λέγε παραμένει κοινὸ γιὰ δύο ζεύγη στίχων (τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1-2 καὶ 10-11): ἐπιπλέον, ὅμως, τὸ σημαντικότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὴ μελοποίηση τῶν κράτημάτων πραγματοποιεῖται ἐναλλαγὴ τῶν ḥχων, μὲ τὴν ὅποια συμπληρώνεται ὁ κύκλος τῆς ὀκταηχίας, ἀλλὰ ὅχι μὲ τυχαία ᷂ μὲ τὴ συνηθισμένη ἔστω σειρά [ἀναλυτικά, στὸ κράτημα ποὺ ἐπιβάλλεται στὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ζεύγος στίχων δεσπόζει ὁ ḥχος Αγια (δηλαδὴ ὁ φθόγγος Δι): ἀκολουθοῦν, ἀντίστοιχα, οἱ ḥχοι πρῶτος (Πα), λεγετος (Βου), βαρύς (Ζω), πρῶτος (Κε), πλάγιος τοῦ τετάρτου ἐπτάφωνος (Νη'), Αγια (Δι), Αγια (Δι), πλάγιος τοῦ πρώτου πεντάφωνος (Πα), δεύτερος (Δι), νενανω (Δι) καὶ βαρὺς (Ζω)]. Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ αὐτὲς τὶς μορφολογικὲς καὶ τὶς μελικὲς παρατηρήσεις στὴν παρούσα ένότητα διακρίνονται δύο μέρη: στὸ ἔνα (ἀποτελούμενο ἀπὸ τὰ ζεύγη στίχων 1 ἔως 9) περιλαμβάνονται οἱ διατονικοὶ καὶ στὸ ἄλλο (ἀποτελούμενο ἀπὸ τὰ ζεύγη στίχων 10-12) οἱ χωματικοὶ, ἀντίστοιχα, ḥχοι. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὸ μέρος ὅπου ἀναπτύσσονται οἱ χωματικοὶ ḥχοι ἀπαντοῦν (στὰ ζεύγη στίχων 10-11) ὅχι μόνον οἱ δεύτεροι ḥχοι (τοὺς ὅποιους ὁ Μπερεκέτης ἐπιλέγει νὰ θεμελιώσει ἐπὶ τοῦ ἰδίου φθόγγου [Δι], προκρίνοντας ἀντὶ τοῦ "κλασικοῦ" πλαγίου τοῦ δευτέρου τὴν ἐκδοχὴ τοῦ νενανω), ἀλλὰ συγκαταλέγεται (στὸ ὑπ' ἀριθμὸν 12 ζεύγος στίχων) καὶ ὁ βαρὺς ḥχος.

¹³. Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων δημοσιεύεται (σχολιασμένο) καὶ εἰς: ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος, σσ. 574-575.

Περισσότερο ἀξιοσημείωτη είναι, πάντως, ἡ δομὴ ἀνάπτυξης τοῦ πρώτου μέρους αὐτῆς τῆς ἐνότητας, ὅπου ἀναπτύσσονται οἱ διατονικοὶ ἥχοι. Ἐδῶ ὁ Μπερεκέτης δργανώνει τὴν (ἀνὰ δύο ζεύγη στίχων) "ἡχητικὴ ἀνάπτυξη" τῶν κρατημάτων κατὰ κατιόντα τετράχορδα, μάλιστα δὲ σὲ δύο τμήματα· στὸ πρῶτο τμῆμα ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ βαρέος τετραχόρδου τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἥχου (τὰ κρατήματα τῶν ζευγῶν στίχων 1 καὶ 2 σχηματίζουν τὸ τετράχορδο Δι-Πα, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα γιὰ τὰ ζεύγη στίχων 3 καὶ 4 τὸ τετράχορδο Βου-Ζω), ἐνῶ στὸ δεύτερο τμῆμα ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ ὀξέος τετραχόρδου τοῦ ἴδιου ἥχου (τὰ κρατήματα τῶν ζευγῶν στίχων 6 καὶ 7 σχηματίζουν τὸ τετράχορδο Νη'-Δι, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα γιὰ τὰ ζεύγη στίχων 8 καὶ 9 τὸ τετράχορδο Δι-Πα). Μὲ τὸ ύπ' ἀριθμὸν 5 ζεῦγος στίχων (στὸ κράτημα τοῦ ὅποιου δεσπόζει ὁ φθόγγος Κε) ὁ Μπερεκέτης διαχωρίζει ἀπλῶς τὰ δύο αὐτὰ τμήματα, γεγονὸς ποὺ ὑπογραμμίζει ιδιαίτερα καὶ μὲ τὴ (μόνο γιὰ τὸ συγκεκριμένο ζεῦγος στίχων) μελικὴ διαφοροποίηση τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούια.

- στὴν **τρίτη** ἐνότητα (ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἔξι ζεύγη στίχων) ἀπαντᾶ τὸ μορφολογικὸ σχῆμα· ψαλμικὸ στίχος + παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε + ἔξωψαλμικὸ κείμενο + ἐφύμνιο. Χαρακτηριστικὴ είναι καὶ ἐδῶ ἡ εἰδικότερη διαιρεση τῆς παρούσας ἐνότητας σὲ τρία τμήματα, βάσει τριῶν στοιχείων τῆς ὅλης μορφολογίας τῶν ἐπιμέρους στίχων καὶ κυρίως (γιὰ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἔξωψαλμικὰ κείμενα) τῶν ἐμφανεστάτων ὄμοιοτήτων τοῦ ποιητικοῦ περιεχομένου τους καὶ τῆς ταυτότητας τοῦ μέλους τους. Ἐτσι, τὰ ύπ' ἀριθμὸν 1, 2, 3 καὶ 4 ζεύγη στίχων στοιχειοθετοῦν ἔνα ἐνιαίο τμῆμα, καθ' ὅτι πανομοιότυπο είναι τὸ μέλος τόσο τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς λέγε ὅσο καὶ τῶν ἔξωψαλμικῶν κειμένων ποὺ ἐπιβάλλονται σ' αὐτούς [μάλιστα, στὰ ἔξωψαλμικὰ κείμενα ποὺ ἐπιβάλλονται στὰ ύπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 2 ζεύγη στίχων, είναι πασιφανῆς καὶ ἡ μεταξύ τους "ποιητικὴ ἀλληλουχία"^{14]}. Μὲ τὰ ἵδια χαρακτηριστικά, ιδιαίτερο τμῆμα ἀποτελοῦν τὰ ζεύγη στίχων ύπ' ἀριθμὸν 5 καὶ 6· στὸ τελευταῖο, μάλιστα, διαφοροποιεῖται (γιὰ δεύτερη φορὰ) καὶ τὸ μέλος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούια, ἐπειδὴ ἵσως πρόκειται γιὰ τοὺς δύο τελευταίους στίχους ὅλης τῆς συνθέσεως.

Ἡ τέταρτη καὶ ἡ πέμπτη ἐνότητα (μὲ τὶς ὅποιες τερματίζεται τὸ παρὸν ποίημα) είναι οἱ συνήθεις γιὰ τὶς ὄμοιειδεῖς συνθέσεις πολυελέων. Ἐξ αὐτῶν, ἡ **τέταρτη** ἐνότητα δομεῖται κατὰ τὸ μορφολογικὸ σχῆμα· στίχοι τῆς μικρῆς δοξολογίας + παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε + ἔξωψαλμικὸ (τριαδικὸ καὶ θεοτοκίο, ἀντίστοιχα) κείμενο. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐδῶ (σύμφωνα μὲ τὴν ἀνὰ ζεύγη μορφολογικὴ καὶ μελικὴ παραλληλία ποὺ τηρεῖ ὁ Μπερεκέτης), ὄμοιο είναι τὸ μέλος μεταξὺ κάθε εἶδους ἀπὸ τὰ τρία παραπάνω συστατικὰ (στίχοι μικρῆς

¹⁴. Πρβλ. σχετικὸ σχολιασμὸ εἰς· ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σ. 792, ύποσημ. 263. Παρόμοιο φαινόμενο ἐπισημαίνεται καὶ στὰ ἔξωψαλμικὰ κείμενα ποὺ ἐπιβάλλονται στὰ ύπ' ἀριθμὸν 3 καὶ 6 ζεύγη στίχων· βλ. ἀντίστοιχο σχολιασμὸ αὐτόθι, σ. 575, ύποσημ. 64.

δοξολογίας, λέγε, ἐξωψαλμικὰ κείμενα¹⁵⁾ τῆς παρούσας ἐνότητας. Τέλος, ἡ πέμπτη ἐνότητα περιλαμβάνει ἀπλῶς τὸ γνωστὸ στὶς παλιὲς βυζαντινὲς συνθέσεις πολυελέων καταληκτικὸ ἀλληλουϊάριο.

‘Ολα τὰ παραπάνω ἀποτυπώνονται στὸν πίνακα ὑπ’ ἀριθμὸν 1¹⁶:

2. Ὁ μελοποιημένος σὲ ἥχο πρῶτο πολυέλεος

Δομεῖται κατὰ δύο ἐνότητες, ἐκ τῶν ὅποιων τὸ σύνολο τῶν στίχων τοῦ πολυελέου περιλαμβάνεται στὴν πρώτη. Τὸ μορφολογικὸ σχῆμα ποὺ τηρεῖται σὲ ὅλους τοὺς στίχους τῆς πρώτης ἐνότητας εἶναι τὸ ἀπλούστερο δυνατό, δηλαδή· ψαλμικὸς στίχος + ἐφύμνιο. Απὸ τὴν ἀποψῆ τῆς μελοποιίας πρέπει νὰ τονισθοῦν δύο στοιχεῖα· τὸ πρῶτο εἶναι τὸ μέλος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούια (τὸ ὅποιο παραμένει κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἡ μελικὴ ἀνάπτυξη τῆς ληκτικῆς συλλαβῆς τῆς τελευταίας λέξης τοῦ ψαλμικοῦ στίχου (ἡ ὅποια εἶναι σταθερὰ πανομοιότυπη ἀνὰ ζεύγη στίχων). Άκριβῶς δὲ βάσει τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιο μελοποιεῖται ἡ ληκτικὴ συλλαβὴ τῆς τελευταίας λέξης κάθε ζεύγους ψαλμικῶν στίχων σχηματίζονται στὴν παροῦσα ἐνότητα εἴκοσι ζεύγη στίχων, μεταξὺ τῶν ὅποιων, πάντως, περισσότερες εἶναι οἱ μελικὲς ὄμοιότητες παρὰ οἱ ἀντίστοιχες διαφορές. Στὴ δεύτερη ἐνότητα καταχωρίζονται τὰ συνήθη (τριαδικὸ καὶ θεοτοκίο, ἀντίστοιχα) μαθήματα¹⁷, ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρῆς δοξολογίας. Τὸ μόνο κοινὸ μελικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐντοπίζεται ἐδῶ εἶναι τὸ παρακελευσματικὸ λέγε, τὸ ὅποιο παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν ἐπισημανθέντων δύο συστατικῶν (στίχοι μικρῆς δοξολογίας + ἐξωψαλμικὰ κείμενα) τῆς παρούσας ἐνότητας. Απὸ μορφολογικῆς ἀποψῆς πρέπει ίδιαίτερα νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ δομὴ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος, καθὼς στὸ τέλος τοῦ σχετικοῦ (τετράστιχου) ποιήματος ἐπιβάλλεται ἐνότητα ἀπὸ βραχὺ νενανισμὸ καὶ ἐκτενὲς κράτημα, μετὰ τὴν ὅποια ἐπαναλαμβάνεται (παραλλαγμένος ὡς πρὸς τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο του) ὁ τελευταῖος στίχος¹⁸.

‘Ολα τὰ παραπάνω ἀποτυπώνονται στὸν πίνακα ὑπ’ ἀριθμὸν 2¹⁹:

¹⁵. Τὰ συγκεκριμένα ἐξωψαλμικὰ κείμενα δημοσιεύονται καὶ εἰς ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σ. 635· πρβλ. καὶ σχολιασμό τους αὐτόθι, σ. 793, ὑποσημ. 265.

¹⁶. Σημειωτέον ὅτι στὸν ὑπ’ ἀριθμὸν 1 πίνακα ἡ ἐκδοχὴ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας –ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ κέντρο– λαμβάνεται ἀπὸ τὸν κώδικα Αγ. Στεφάνου 127, φφ. 83v-88r, ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ἡ ἐκδοχὴ τῆς Νέας Μεθόδου προέρχεται γιὰ μὲν τὴν ἔξήγηση Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου (ποὺ γράφεται στὰ ἀριστερά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 744 (τοῦ ἔτους 1817), φφ. 13r-46v, γιὰ δὲ τὴν ἔξήγηση Χουδούζιου τοῦ Χαρτοφύλακος (ποὺ γράφεται στὰ δεξιά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 712 (τοῦ ἔτους 1837), φφ. 5r-21v.

¹⁷. Τὰ συγκεκριμένα ἐξωψαλμικὰ κείμενα δημοσιεύονται καὶ εἰς ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σ. 636· πρβλ. καὶ σχολιασμό τους αὐτόθι, σ. 805, ὑποσημ. 319-320.

¹⁸. Πρβλ. καὶ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 635-636 καὶ 805-806.

¹⁹. Στὸν πίνακα ὑπ’ ἀριθμὸν 2 τηρεῖται ἡ ἴδια τακτικὴ· ἡ ἐκδοχὴ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας –ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ κέντρο– λαμβάνεται ἀπὸ τὸν κώδικα Αγ. Στεφάνου 127, φφ. 88r-93r, ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ἡ ἐκδοχὴ τῆς Νέας Μεθόδου προέρχεται γιὰ μὲν τὴν ἔξήγηση Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου (ποὺ γράφεται στὰ ἀριστερά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 744 (τοῦ ἔτους 1817), φφ. 1r-12v,

Από τὴν προηγηθεῖσα ἀνάλυση εἶναι, νομίζω, προφανὲς ποιές εἶναι οἱ διαφορὲς καὶ ποιές οἱ ὁμοιότητες τῶν δύο συγκεκριμένων συνθέσεων. Οἱ πολυέλεοι διαφέρουν ως πρὸς τὴ μελοποιία, παρουσιάζουν ὅμως σαφεῖς ὁμοιότητες ως πρὸς τὴ μορφολογία:

- Ἡ μελικὴ διαφοροποίηση εἶναι δεδομένη, τόσο λόγῳ τῆς χρήσης διαφορετικοῦ γιὰ κάθε περίπτωση ἥχου ὅσο καὶ λόγῳ τῆς ὄλης μελικῆς μεταχείρισης· στὴ μιὰ περίπτωση ἔχουμε μέλος ἐκτενές, ἔως καὶ καλοφωνικό, ἐνῶ στὴν ἄλλη ἡ μελοποίηση εἶναι ἐντελῶς συνοπτική, σχεδὸν συλλαβική (πρᾶγμα ποὺ ὀφθαλμοφανῶς ἀποτυπώνεται καὶ στὴ σημειογραφίᾳ). Μιὰ εἰδικότερη μουσικολογικὴ ἐξέταση τῆς ξεχωριστῆς γιὰ κάθε πολυέλεο μελοποιίας παρουσιάζει ίδιαίτερο ἐνδιαφέρον, δὲν ἐπαρκεῖ ὅμως ὁ χρόνος γιὰ νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἐδῶ²⁰.

- Παράλληλα, καὶ ἐνῶ οἱ δύο συνθέσεις παρουσιάζουν διαμετρικὴ μελικὴ ἀπόκλιση, ἐντοπίζονται μεταξύ τους ὁρισμένες ἀξιοσημείωτες μορφολογικὲς ὁμοιότητες, ὅπως· τὸ κοινὸ γιὰ ὄλους τοὺς στίχους μέλος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούνια, ἀλλὰ καὶ γενικότερα τὰ ἀνὰ ζεύγη στίχων ὅμοια μελικὰ στοιχεῖα.

Ακριβῶς σ' αὐτὲς τὶς μορφολογικὲς ὁμοιότητες λανθάνει ὁ "ἐσωτερικὸς σύνδεσμος" τῶν δύο συνθέσεων. Προσωπικά, πιστεύω ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ κάποιες κοινὲς δομικὲς φόρμες ποὺ συσχετίζουν μόνον τοὺς δύο συγκεκριμένους πολυελέους ἢ ἔστω δύο τάσεις μελοποιίας· στὴν οὐσίᾳ, πρόκειται γιὰ ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο, μέσω τοῦ ὅποιου (κατὰ εύρηματικὴ σύλληψη τοῦ Μπερεκέτη) ἐπιχειρεῖται, μὲ ὄμαλὸ καὶ ἀρμονικὸ τρόπο, ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ παλαιὸ καὶ κλασικὸ στὸ νέο καὶ πρωτότυπο· ἡ σύνδεση τῆς συντηρητικῆς ἐποχῆς τῆς παράδοσης μὲ τὴν ἀνακαινισμένη ἐποχὴ τοῦ νεωτερισμοῦ. Ἐν προκειμένῳ:

- τὴν παράδοση ἀντιπροσωπεύει γενικότερα ὁ μελοποιημένος σὲ ἥχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυέλεος. Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι στὸ συγκεκριμένο μελοποίημα διασώζονται (συμπυκνωμένα, μάλιστα, σὲ ὑπερβολικὲς ἔως καὶ ἐξεζητημένες δόσεις) ὅλα ἐκεῖνα τὰ μελικὰ καὶ μορφολογικὰ στοιχεῖα ποὺ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Μπερεκέτη εἶχαν κωδικοποιηθεῖ καὶ εἶχαν παραδοθεῖ γιὰ τὴ μελοποιία τῶν

γιὰ δὲ τὴν ἐξήγηση Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (ποὺ γράφεται στὰ δεξιά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 712 (τοῦ ἔτους 1837), φ. 1r-5r.

²⁰. Παραθέτω, πάντως, ἐνδεικτικά (στὸν πίνακα ὑπ' ἀριθμὸν 3), παράλληλο πίνακα μὲ τὸν πρῶτο στίχο τῶν δύο συνθέσεων. Τὰ μουσικὰ κείμενα λαμβάνονται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐπισημανθέντα χειρόγραφα [ή ἐκδοχὴ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας –ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ κέντρο– λαμβάνεται ἀπὸ τὸν κώδικα Αγ. Στεφάνου 127 (φ. 83v γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυελέου καὶ φ. 88r γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πρῶτο πολυελέου), ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ἡ ἐκδοχὴ τῆς Νέας Μεθόδου προέρχεται γιὰ μὲν τὴν ἐξήγηση Γρηγορίου τοῦ πρωτοφάλτου (ποὺ γράφεται στὰ ἀριστερά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 744 (ό πρῶτος στίχος τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυελέου λείπει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ ὁ πρῶτος στίχος τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πρῶτο πολυελέου εἶναι ἀπὸ τὸ φ. 1r-v), γιὰ δὲ τὴν ἐξήγηση Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (ποὺ γράφεται στὰ δεξιά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 712 (φ. 5r-v γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυελέου καὶ φ. 1r γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πρῶτο πολυελέου)]. Ἡ μελικὴ διαφοροποίηση, εἶναι προφανές, ἐντείνεται στοὺς στίχους τῶν λοιπῶν ἐνοτήτων, ὅπου γιὰ τὸν πολυέλεο τοῦ πλ. δ' ἥχου προστίθενται κατὰ περίπτωση κρατήματα ἡ ἐξωψαλμικὰ κείμενα.

πολυελέων (καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸν ὅλον ψαλμό). Ἐπισημαίνω ἐνδεικτικά· ἀπὸ τὸν Λατρινὸν πολυέλεο: ἡ τεχνικὴ τῆς ἐπιβολῆς ἔξωψαλμικῶν κειμένων²¹. ἀπὸ τὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ: ἡ τεχνικὴ τῆς καλοφωνικῆς μεταχείρισης²². ἀπὸ τοὺς πολυελέους Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη καὶ Μπαλάση τοῦ ἰερέα: ἡ τεχνικὴ τῆς ἐπιβολῆς νενανισμῶν καὶ κρατήματων²³. ἀπὸ τὸν πολυέλεο Παναγιώτη τοῦ νέου Χρυσάφη: τὸ μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ κοινοῦ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους τοῦ πολυελέου μέλους τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούια²⁴. ἀπὸ τὸ σύνολο, ἀκόμη, τῶν ὁμοειδῶν βυζαντινῶν συνθέσεων: τὸ μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ τερματισμοῦ τοῦ πολυελέου δι' ἐνότητας ἀλληλούιαρίου²⁵. Κατὰ τὴ γνώμη μου, λοιπόν, ὁ παρὸν πολυέλεος δὲν ἀποτελεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ "ἀνακεφαλαίωση" ὅλης τῆς σχετικῆς παλαιᾶς παράδοσης.

- τὸν νεωτερισμὸ ἀντιπροσωπεύει, ἀντίστοιχα, ὁ μελοποιημένος σὲ ἥχο πρῶτο πολυέλεος. Ἄν ἡ προηγούμενη σύνθεση "ἀνακεφαλαίωνει" τὴν παλαιὰ παράδοση ἡ παροῦσα προτείνει εὐλογα τὴ νέα, μιὰ νέα παράδοση, ὅμως, ποὺ διασώζει ταυτόχρονα (σὲ συντομότερη καὶ ἀπλούστερη ἐκδοχὴ) στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅ, τι στὴν προηγούμενη σύνθεση παρουσιάστηκε μεγεθυμένο καὶ στὸ ἔπακρο ἐμπλουτισμένο, ἐδῶ ἀπλοποιεῖται (πρωτίστως μελοποιητικά, ἀλλὰ καὶ μορφολογικά), μὲ τὴ βούληση νὰ παραμείνει μόνον (γιὰ νὰ κληροδοτηθεῖ στὶς ἐπόμενες γενεὲς) ἡ οὐσία καὶ ὁ πυρήνας τοῦ πράγματος. Δύο εἶναι ἐδῶ τὰ ἀξιοσημείωτα δεδομένα· στοὺς ψαλμικοὺς στίχους: τὰ ψήγματα τῆς παραδεδομένης μορφολογικῆς τακτικῆς [: ἡ πλέον λιτὴ μορφολογικὴ δομή (ψαλμικὸς στίχος + ἐφύμνιο), κυρίως ὅμως τὸ κοινὸ μέλος τοῦ ἐφυμνίου καὶ ἡ ἀνὰ ζεύγη μελικὴ ἀντιστοιχία (περιορισμένη ἐδῶ στὴ ληκτικὴ συλλαβὴ τῆς τελευταίας λέξης τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου)]. στὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα: ἡ καινοφανῆς μορφολογία [: ἡ προσθήκη στὸ τριαδικὸ μάθημα ἐνότητας νενανισμοῦ καὶ κρατήματος]. Πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ κωδικοποιοῦνται μὲ σαφήνεια ἀπὸ τὸν Μπερεκέτη καὶ νιόθετοῦνται στὴ συνέχεια ἀπὸ ὅλους (σχεδὸν) τοὺς μεταβυζαντινοὺς μελοποιούς²⁶.

²¹. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 682-701 (Λατρινὸς πολυέλεος), 553-648 (τακτικὴ ἐπιβολῆς ἔξωψαλμικῶν κειμένων).

²². ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 702-747 (πολυέλεος Κουκουμᾶ), 657-676 (καλοφωνικὴ μεταχείριση)

²³. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 756-761 (πολυέλεος Μ. Χρυσάφη), 781-788 (πολυέλεος Μπαλασίου).

²⁴. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 761-776.

²⁵. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 627-629.

²⁶. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 635-636, 805-806. Εἰδικὰ γιὰ τὴν καινοφανῆ μορφολογία τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων [δηλαδὴ τὴν προσθήκη στὸ τριαδικὸ μάθημα ἐνότητας νενανισμοῦ καὶ κρατήματος] στὴ μνημονευθεῖσα μελέτη σημειώνεται ἐκ παραδομῆς [βλ. σσ. 635, 778 (ύποσημ. 203), 806 (ύποσημ. 323)] ὅτι προηγγέθηκε ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης [προσθέτοντας κράτημα στὸ θεοτοκίο μάθημα τοῦ μελοποιημένου σὲ ἥχο πρῶτο πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφου καὶ πρωτοψάλτου (βλ. γενικὰ αὐτόθι, σσ. 776-781)]· στὴν πραγματικότητα, πάντως, ὁ Ἰωάννης ἐφάρμοσε (δεύτερος χρονικὰ) τὴ συγκεκριμένη

Τὸ σημαντικότερο, βεβαίως, εἶναι ὅτι ἡ συγκεκριμένη προσπάθεια τοῦ Μπερεκέτη, νὰ ισορροπήσει ἀνάμεσα στὴν παράδοση καὶ στὸ νεωτερισμό, γίνεται ἀν δχι ταυτόχρονα τουλάχιστον κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο. Χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ φαινόμενο ὑπογραμμίζει τὴν οὐσιαστικὴ ἐπιθυμία τοῦ μελοποιοῦ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς λειτουργικὲς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς του, νὰ ἀποδειχθεῖ συνεπής στὸν ίστορικό του ρόλο. Ἡ "τύχη" αὐτῶν τῶν δύο συνθέσεων (δηλαδὴ ἡ ἀπήχηση ποὺ εἶχαν στὸν φιλόμουσο κόσμο) δικαιώνει ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ὄλο ἐγχείρημα τοῦ Μπερεκέτη. Ό ίδιος, μάλιστα, φρόντισε νὰ "συμβολίσει" τὴν πράξη του μὲ τὴν ἐπιλογὴ τῶν συγκεκριμένων ἥχων: ὁ πολυέλεος ποὺ συμπυκνώνει τὴν παλαιὰ παράδοση μελοποιήθηκε (γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ίστορία τοῦ εἰδους) στὸν τελευταῖο (πλάγιο τοῦ τετάρτου) ἥχο τῆς βυζαντινῆς ὀκταηχίας, ἐνῶ ἀντίστοιχα ὁ πολυέλεος ποὺ ἐγκαινιάζει μιὰν ἀνανεωμένη παράδοση μελοποιήθηκε στὸν πρῶτο ἥχο.

Τέλος καὶ ἀρχή.

*Ἀναρωτιέμαι· ὑπῆρχε, ἔραγε, καλύτερος "μουσικολογικὸς συμβολισμὸς"
γιὰ τὴν ὄριακὴ τομὴ μεταξὺ παράδοσης καὶ νεωτερισμοῦ;*

τακτική, πάνω ὅμως σὲ σύνθεση μελοποιημένη προγενέστερα καὶ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες συνθέσεις τοῦ Μπερεκέτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μελέτες

GERZMANUS, Catalogus I

Gerzmanus Eugenios, *Manuscripta graeca musica petropolitana. Catalogus, tomus I. Bibliotheca publica rossica*, Petropolis 1996.

GERZMANUS, Catalogus II

Gerzmanus Eugenios, *Manuscripta graeca musica petropolitana. Catalogus, tomus II. Bibliotheca rossicae academiae scientiarum. Archivus academiae scientiarum. Bibliotheca universitatis. Hermitage*, Petropolis 1999.

ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ, Τὰ Χερούβικά

Καραγκούνη Κωνσταντίνου Χαρ., *Ἡ παράδοση καὶ ἔξηγηση τοῦ μέλοντος τῶν Χερούβικῶν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, Αθῆναι 2003.

ΣΤΑΘΗ, Η σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων

Στάθη Γρ. Θ., "Η σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων (δηλ. Μπερεκέτη, Πελοποννησίου καὶ Βυζαντίου)", *Βυζαντινά* 3 (1971), σσ. 216-251.

ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α'

Στάθη Γρ. Θ., "Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός", στὸ φυλλάδιο τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαὶ ιη' αἰώνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ 1 [IBM 101 (I-II)]. Αθῆναι 1975], σσ. [1]-[7].

ΣΤΑΘΗ, Τὰ χειρόγραφα Β'

Στάθη Γρ. Θ., *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς - Ἀγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἀγίου Ὄρους, τόμος Β'*, Αθῆναι 1976.

ΣΤΑΘΗ, Η δεκαπεντασύλλαβος ύμνογραφία

Στάθη Γρ. Θ., *Η δεκαπεντασύλλαβος ύμνογραφία ἐν τῇ βυζαντινῇ μελοποιίᾳ καὶ ἔκδοσις τῶν κειμένων εἰς ἐν Corpus (IBM 1)*, Αθῆναι 1977.

ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Β'

Στάθη Γρ. Θ., "Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός", *Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Αθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Έλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ιζ' αἰώνα*, [Αθήνα 1995], σσ. 17-21.

ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Έλληνικὴ ψαλτικὴ τέχνη

Χαλδαιάκη Αχιλλέως Γ., "Συνοπτικὴ θεώρηση τῆς ἑλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης. (Μὲ ἀφορμὴ τὰ ἀποκειμένα στὴν Ἀνδρο μουσικὰ χειρόγραφα)", *Προβλήματα καὶ προοπτικὲς τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικὰ συμποσίου ἑλληνικῆς μουσικῆς. Αρχαία-Βυζαντινὴ-Παραδοσιακὴ-Νεώτερη. Ἀνδρος, 28-29 Αὐγούστου 1999, [Αθήνα 2000]*, σσ. 51-111 [καὶ ἀνάτυπο, μὲ ίδιαίτερη σελιδαράθμηση, Αθῆναι 2000].

ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ο πολυέλεος

Χαλδαιάκη Αχιλλέως Γ., *Ο πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*, Αθῆναι 2003.

ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τόμος πρῶτος, Αθήνα 1975.

ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820). Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ*, Αθήνα 1980.

ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση (1453-1820). Σχεδίασμα ιστορίας*, Αθήνα 1999.

ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ανθολογίες πρώτη ἔως δεκάτη. Τόμος πρῶτος. Μέλη καὶ σχολιασμοί*. Συνθέτες-Ερμηνευτές, Αθήνα 2000.

Μουσικὲς ἐκδόσεις

Ἀπαντα Μπερεκέτον A'

Καρακατσάνη Χαραλάμπους, *Βυζαντινὴ Ποταμῆς*, τόμος Β': *Ἀπαντα Πέτρον τοῦ Μπερεκέτον, μετενεχθέντα εἰς τὴν Νέαν τῆς Μουσικῆς Μέθοδον παρὰ Γρηγορίου λαμπαδαρίου, νῦν τὸ πρῶτον εἰς τύπον ἐκδιδόμενα ὑπὸ Χαραλάμπους Σταμ. Καρακατσάνη, ἐπιστασίᾳ τε καὶ ἀναλώμασι τοῦ ἴδιου, Μέρος A', Αθῆναι αἱΔCC'.*

Ἀπαντα Μπερεκέτον B'

Καρακατσάνη Χαραλάμπους, *Βυζαντινὴ Ποταμῆς*, τόμος Γ': *Ἀπαντα Πέτρον τοῦ Μπερεκέτον, μετενεχθέντα εἰς τὴν Νέαν τῆς Μουσικῆς Μέθοδον παρὰ Γρηγορίου λαμπαδαρίου, νῦν τὸ πρῶτον εἰς τύπον ἐκδιδόμενα ὑπὸ Χαραλάμπους Σταμ. Καρακατσάνη, ἐπιστασίᾳ τε καὶ ἀναλώμασι τοῦ ἴδιου, Μέρος B', Αθῆναι αἱΔCη'.*

Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς A'

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τὰ μουσικὰ κείμενα. Μέρος A'. Ανθολογίες πρώτη ἔως πέμπτη, Αθήνα 2000.*

ΣΤΑΘΗ, Φάκελος

Στάθη Γρ. Θ., Φάκελος μαθήματος "Βυζαντινὴ Μουσικὴ-Ψαλτικὴ Τέχνη". Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων καὶ τέσσερεις ἐνότητες -προθεωρία καὶ μελισμένα τροπάρια- ἀπὸ χειρόγραφους καὶ ἔντυπους μουσικοὺς κώδικες μὲ βυζαντινὴ σημειογραφία, Αθήνα 1992.

ΣΤΑΘΗ, Τριθέκτη

Στάθη Γρ. Θ., *Τριθέκτη, ἥτοι Ἀκολουθία τοῦ Βυζαντινοῦ Κοσμικοῦ Τυπικοῦ τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας Αγίας Σοφίας καὶ τὸ Κοντάκιον τῶν Χριστονύμνων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ*, Αθήνα 2000.

Δίσκοι βινυλίου-Ψηφιακοί δίσκοι-Φωνοταπινίες

Ανθολογία Α'

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ανθολογία πρώτη. Μέλη 17ον-18ον-19ον αἰ. Μέρος Α' [...], Αθήνα 1999.

Ανθολογία Β'

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ανθολογία πρώτη. Μέλη 17ον-18ον-19ον αἰ. Μέρος Β' [...], Αθήνα 1999.

Ανθολογία Γ'

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ανθολογία τρίτη. Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα (17ος-18ος-19ος αἰ.). [...] Αθήνα 1999.

Ανθολογία Δ'

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ανθολογία τετάρτη. Καλοφωνικοὶ είρμοι (17ος-18ος-19ος αἰ.). Μέρος Α' [...], Αθήνα 1999.

Ανθολογία Ε'

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ανθολογία πέμπτη. Καλοφωνικοὶ είρμοι (17ος-18ος-19ος αἰ.). Μέρος Β' [...], Αθήνα 1999.

Δεῦτε χριστοφόροι λαοί

"Δεῦτε χριστοφόροι λαοί". [Εκδότης Γρ. Θ. Στάθης. Παραγωγὴ Ιδρυματικῆς Μουσικολογίας. ΜΨΤ 501-502 (1991)]. Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν "Οἱ μαϊστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης". Χοράρχης Γρηγόριος Θ. Στάθης.

Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα 3-4

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Σῶμα πρώτο. Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα, τόμ. II. 3 καὶ 4, Θεοτόκε παρθένε Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμὴ 1680-1710), Αθήνα 2001.

Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα 5-6

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Σῶμα πρώτο. Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα, τόμ. III. 5 καὶ 6, Ψ'άλλοντές σον τὸν τόκον Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμὴ 1680-1710), Αθήνα 2001.

Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα 7-8

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Σῶμα πρώτο. Όκταηχα μέλη καὶ συστήματα, τόμ. IV. 7 καὶ 8, Χερουβικὸ ψαλλόμενον καὶ εἰς τοὺς ὀκτὼ ἥχους Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμὴ 1680-1710), Αθήνα 2002.

Πέτρος Μπερεκέτης

Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαὶ ιη' αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ 1 [IBM 101 (I-II). Αθήναι 1975], διπλὸς δίσκος βινυλίου τοῦ Ιδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας.

Σύμμεικτα 1

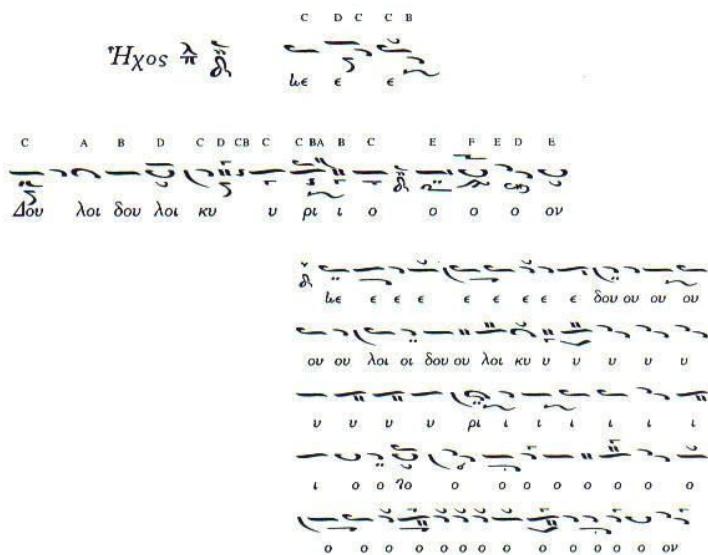
Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Σύμμεικτα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1*. Απάνθισμα παλαιῶν μελῶν [...], Αθήνα 1999.

Τυμνοι Μεγάλης Τεσσαρακοστής

*Τυμνοι Μεγάλης Τεσσαρακοστής: Τυμνοι τῆς Θεοτόκου, τοῦ Μεγάλου Ἀποδείπνου καὶ τοῦ
Κατανυκτικοῦ Ἐσπερινοῦ. Ψάλλει ἡ Ελληνικὴ Βυζαντινὴ Χορωδία, Αθήνα: Αποστολικὴ
Διακονία τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος (2003)*

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 1

Α' ΕΝΟΤΗΤΑ

¹{ 1. Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον.
¹{ 2. Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν.

²{ 3α. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος.
²{ 3β. Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν.

Β' ΕΝΟΤΗΤΑ

1ο ΜΕΡΟΣ

α' ΤΜΗΜΑ

¹{ 4α. "Οτι τὸν Ἰακὼβ ἔξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος.
¹{ 4β. Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῷ.

τακε?α??α [ΔΙ]

²{ 5α. "Οτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος.
²{ 5β. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς.

τακε?α??α [ΠΑ]

G F E F G F E F
 λε γε λε ε γε

(1) λε ε ε ε ε ε ε γε ε λε ε ε
 ε ε

(2) λε ε ε ε ε ε ε γε ε λε ε
 ε

³{ 6α. Πάντα ὅσα ἡθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ.
 6β. Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις.

λέγε
 Εγγαλε [BOY]

⁴{ 7α. Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς·
 7β. Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν·

λέγε
 Εγγαγαλε [ZΩ]

⁵{ 7γ. Ὁ ἔξαγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ·
 8α. Ὡς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου·

λέγε
 Ακεγαλε [KE]

ἀλληλούια

F E F E F D E D E C D C D B C
 α λλη γη λου ου ου ι ι ι α

α α αλ λη η η η γη η η λου ου
 ου ου ου ι ι ι ι ι ι ι ι
 ι ι ι ι ι α α γα α α α α

α α αλ λη η η η γη η η η λου
 ου ου ου γου ου ου ου ου ι ι ι ι ι
 λη λου ι α α γα α α α α

1ο ΜΕΡΟΣ

β' ΤΜΗΜΑ

6{ 8β. Ἐπὸ ἀνθρώπου ἔως κτήνους·
9α. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε·

Αἰετοί-λέγε
Αἰετοί [νη]

7{ 9β. Ἐν Φαραὼ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ·
10α. Ὡς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά·

λέγε
Τετετε [ΔΙ]

8{ 10β. Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς·
11α. Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων·

λέγε
Γαλεταί [ΔΙ]

9{ 11β. Καὶ τὸν Ὁγ βασιλέα τῆς Βασάν·
11γ. Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν·

λέγε
Αἰετοί [ΠΑ]

2ο ΜΕΡΟΣ

10{ 12α. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν·
12β. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ·

Γαλλη-τιτιτι [ΔΙ]

11{ 13α. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα·
13β. Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν·

Γαλεχεῖα Γαλε [ΔΙ]

¹² { 14α. "Οτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ·
14β. Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·

λέγε
γαλλη-τιτιτι [ΖΩ]

Γ' ΕΝΟΤΗΤΑ

α' ΤΜΗΜΑ

¹ { 15. Τὰ εἰδωλα τῶν ἔθνων ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων·
16α. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν·

² { 16β. Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψουνται·
17α. Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·

15 "Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, πάντες ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)	16α "Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, θρόνοι, κυριότητες, ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)	16β "Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, τὰ Χερουβίμ καὶ Σεραφίμ, φάλατε σὸν ἡμῖν λέγοντες· (ἀλληλούια)	17α "Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, δυνάμεις, ἀρχαὶ καὶ ἔξουσίαι, φάλατε σὸν ἡμῖν λέγοντες· (ἀλληλούια)
--	---	---	--

³ 17β. Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
18α. "Ομοιοι αὐτοῖς γένοντο οἱ ποιοῦντες αὐτά·

*17β Ήλιος καὶ σελήνη,
πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς,
φάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν·
(ἀλληλουία)*

⁴ 18β. Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς·
19α. Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

18β 19α

‘Ψυχούτε, Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν,
καὶ προσκυνεῖτε συνετῶς,
τῷ Θεῷ ἡμῶν·
(ἀλληλούια)

Προσκυνεῖτε, τῷ ὑποποδίῳ
τῶν ποδῶν αὐτοῦ, συνετῶς.
ὅτι ἄγιος ἐστιν·
(ἀλληλούια)

β' TMHMA

5 { 19β. Οἶκος Ἀαρὼν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
20a. Οἶκος Λευΐ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

<p>19β</p> <p>Αλαλάξατε, τῷ Κυρίῳ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, φάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)</p>	<p>20α</p> <p>Αλαλάξαμεν συμφώνως καὶ συμφώνως καὶ βοήσαμεν, τὸ φθερὸν καὶ ἄγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· (ἀλληλούια)</p>
--	---

γ' ΤΜΗΜΑ

{ 20β. Οι φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
 6} 21. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ.

<p>a b a b c λε γε</p>	<p>(χ) λε ε ε ε ε ε ε ε γε ε θε ε ε</p>	<p>(χ) λε ε ε ε ε ε ε ε γε ε θε ε ε</p>
----------------------------	---	---

20β
 Ἐμμανουὴλ παιδίον,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον
 μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός·

ἀλληλούια

21
 Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος,
 θαυμαστὸς σύμβουλος,
 Θεὸς ἴσχυρός·

<p>D E D E F G E PG F D D C a a a λλη λου ou i i a</p>	<p>(χ) a a a αλ λη η η η η η λου ou ou ou ou ou ou ou ou ou i i i i i i i a a a (χ) a a a αλ λη η η η η η λου ou ou ou ou ou ou ou ou ou ou i i i i i i i a a a</p>
--	---

<p>F E D D C D C C C a λλη λου i i a</p>	<p>(χ) a a a αλ λη η λου ou ou ou ou ou i i i i a αλ λη λου ou i a a a γα a a a a (χ) a a a αλ λη η λου ou ou ou ou ou i i i i a αλ λη λου ou i a a a γα a a a a</p>
--	--

Δ' ENOTHTA

- Δόξα πατρὶ καὶ νίῳ καὶ ἀγίῳ πνεύματι·
- Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν

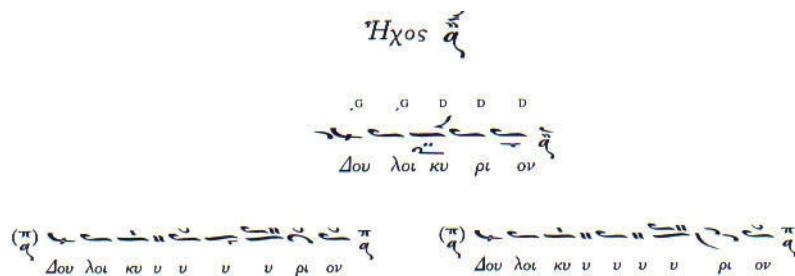
Δόξα σοι, πάτερ ἄγιε,
δόξα σοι, νιὲ μονογενές,
δόξα σοι καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον,
Τριὰς ἄγια, δόξα σοι, δόξα σοι, οὐ Θεός

*Παντάνασσα, πανύμνητε, ἄχραντε Παναγία,
ἀπηλπισμένων ἡ ἐπίς, Θεοτόκε Μαρία,
σὲ ἵκετεύω, δέσποινα, καὶ σὲ ἐπικαλοῦμαι,
ἄμαρτιῶν συγχώρησιν δέομαι τοῦ λαβεῖν με*

Ε' ENOTHTA

Ἄλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 2

Α' ΕΝΟΤΗΤΑ

¹ { 1. Δοῦλοι, Κύριον ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον.
2. Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν.

D F E F E F E D C D F G F E D C D

² { 3α. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος.
3β. Ψάλατε τῷ ὄνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν·

D F E F E D

³ { 4α. "Οτι τὸν Ἰακὼβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος·
4β. Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῷ.

D F E F E F E D C D F E D C D E F G												
(π)												

⁴ { 5α. "Οτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος·
5β. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς·

D F G F E F C F E D C D F E D C D												
(π)												

⁵ { 6α. Πάντα ὅσα ἡθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ·
6β. Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις·

C E D B D F E D C D E F G												
(π)												

⁶ { 7α. Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς·
7β. Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν·

A C D C B C D F G F E D C D E G												
(π)												

⁷ { 7γ. Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ·
8α. Ὡς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου·

⁸ { 8β. Ἀπὸ ἀνθρώπου ἦως κτήνους·
9α. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε·

⁹ { 9β. Ἐν Φαραὼ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ·
10α. Ὡς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά·

¹⁰ { 10β. Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς·
11α. Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων·

¹¹ { 11β. Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν·
11γ. Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν.

D F E G a G F E D E D F E D C D E F G	
(r)	(r)

¹² { 12α. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν·
12β. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ·

D F E G a G F E D E D F E D C D F G	
(r)	(r)

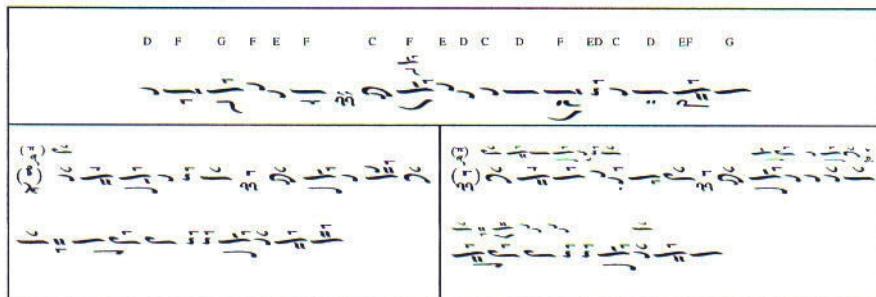
¹³ { 13α. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰώνα·
13β. Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν·

D F E F E D	
(r)	(r)

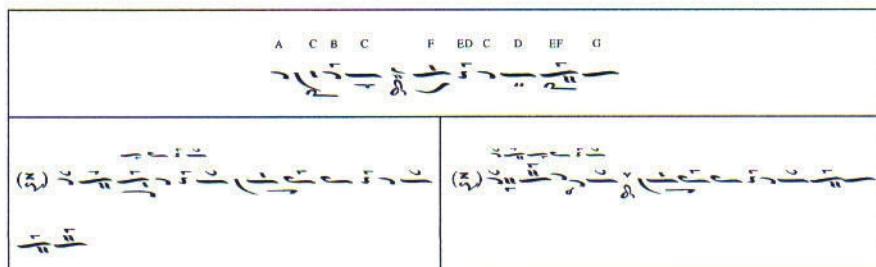
¹⁴ { 14α. Ὁτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ·
14β. Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·

C F E D C D E F G	

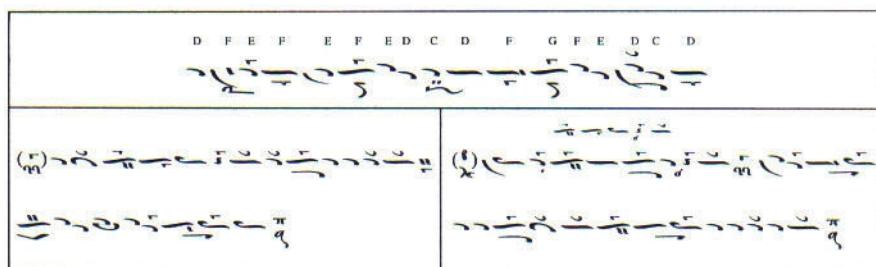
15 { 15. Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.
 16a. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσονται.

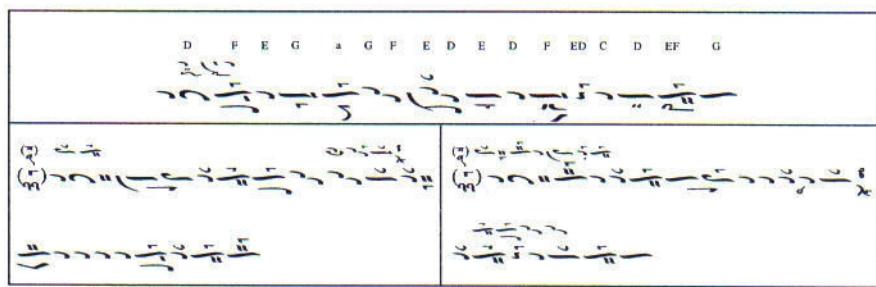
16 { 16β. Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται.
 17a. Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται.

17 { 17β. Οὐδὲ γάρ ἔστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.
 18a. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά.

18 { 18β. Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.
 19a. Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

¹⁹ { 19β. Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
 20α. Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

D F G F E F E F C F E D C D E F G
—
(χ) —
—
(χ) —
—

²⁰ { 20β. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
 21. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ.

D F E F E P E D C F E D C D
—
(π) —
—
(π) —
—

G F E F G F F E E D D
—
α λλη λου ου ι ι α
η
G F E F E D
—
α λλη λου ι α
η
—
αλ λη λου ου ου ου ιι ιι α
η
[...] η
α αλ λη η
η
—
αλ
[...]
—
αλ λη λου ου ου ου ιι α
η [μόνιον στὸν στίχο· Ψάλατε τῷ δνόματι αὐτοῦ]
α αλ λη η η λου ου ου ου ου ιι
η
—
ι ι α

B' ENOTHTA

*Δόξα πατρὶ καὶ νίῳ καὶ ἀγίῳ πνεύματι·
Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.*

‘Υμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε,
πάτερ ἄναρχε, υἱὲ συνάναρχε καὶ πνεῦμα ἄγιον,
τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυόμενον,
Τριάς ἀγία, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς
-α??τιανε...[βραχὺς νενανισμός] εριφε...[ἐκτενὲς κράτημα]-,
Τριάς ἀγία, ρῦσαι με πάσης κατακρίσεως

*"Ασπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία,
δέξαι δέησιν οἰκέτου, Θεοτόκε Μαρία,
καὶ ρῦσαι με ἐκ τοῦ πυρὸς ἀσβέστου αἰωνίου
καὶ βασιλείας οὐρανῶν τύχοιμεν τοῦ Κυρίου*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 3

Hχos ♩

G ,G D D D D C B C DE F F E E D D D G F E F F E D E

D D B G F E F E D F E F E D C D F G F E D C D

G F E PG F F E E D D